

บทที่ ๒

ความเป็นมาประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษาของชาวพุทธจังหวัดอุบลราชธานี

ในส่วนแรกของบทนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับ ความเป็นมาของประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษาในสมัยพุทธกาล ความเป็นมาของประเพณีเข้าพรรษาในประเทศไทย ความเป็นมาของประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษาของชาวพุทธจังหวัดอุบลราชธานี และสรุปผลการวิจัย ซึ่งจะได้นำเสนอถึงความเป็นมาต่างๆ เป็นลำดับต่อไป

๒.๑ ความเป็นมาของประเพณีเข้าพรรษาในสมัยพุทธกาล

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งก่อนที่พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระองค์ทรงมอบหน้าที่การรักษาวินัยไว้กับพุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และได้ตรัสไว้เองว่าพระองค์ไม่ได้ทรงแต่งตั้งพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งให้เป็นศาสดาแทนพระองค์ดังพระพุทธานุชาที่ว่า “โย โว อานนท มยา ธมโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญุตโต โส โว มมจฺเจยน สตถา” แปลว่า “ดูก่อนอานนท ธรรมและวินัยใด ที่เราได้แสดงแล้ว และบัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย ในเมื่อเราล่วงลับไป”^๑

๒.๑.๑ ความเป็นมาของการเข้าพรรษาในสมัยพุทธกาล

"เข้าพรรษา" แปลว่า "พักฝน" หมายถึง พระภิกษุสงฆ์ต้องอยู่ประจำ ณ วัดใดวัดหนึ่งระหว่างฤดูฝน โดยเหตุที่พระภิกษุในสมัยพุทธกาล มีหน้าที่จะต้องจาริกโปรดสัตว์ และเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนแก่ประชาชนไปในที่ต่างๆ ไม่จำเป็นต้องมีที่อยู่ประจำ แม้ในฤดูฝน^๒

ในสมัยต้นพุทธกาล พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงวางระเบียบเรื่องการเข้าพรรษาไว้ แต่การเข้าพรรษานั้นเป็นสิ่งที่พระพุทธรูปและพระสงฆ์สาวกปฏิบัติกันมาโดย ปกติเนื่องด้วยพุทธจริยาวัตรในอันที่จะไม่ออกไปจาริกตามสถานที่ต่างๆ ในช่วงฤดูฝนอยู่แล้ว เพราะการคมนาคมมีความลำบาก และโดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ในช่วงต้นพุทธกาลมีจำนวนน้อย และส่วนใหญ่เป็นพระอริยบุคคล จึงทราบดีว่าสิ่งใดที่พระสงฆ์ควรหรือไม่ควรกระทำ

ต่อมาเมื่อมีพระสงฆ์มากขึ้น และด้วยพระพุทธรูปที่พระพุทธรูปเจ้า จะไม่ทรงบัญญัติพระวินัยล่วงหน้า ทำให้พระพุทธรูปเจ้าจึงไม่ได้ทรงบัญญัติเรื่องให้พระสงฆ์สาวกอยู่ประจำพรรษาไว้ด้วย จึงเกิดเหตุการณ์กลุ่มพระสงฆ์พิกัดภัยพากันออกเดินทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาในที่ต่าง ๆ โดยไม่ย่อท้อทั้งในฤดูหนาว ฤดูร้อน และฤดูฝน ทำให้ชาวบ้านได้พากันติเตียนว่า พวกพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาไม่ยอมหยุดพักสักครู่แม้ในฤดูฝน ในขณะที่นักบวชในศาสนาอื่น พากันหยุดเดินทางในช่วงฤดูฝน การที่พระภิกษุสงฆ์จาริกไปในที่ต่างๆ แม้ในฤดูฝน อาจเหยียบย่ำข้าวกล้าของชาวบ้าน

^๑ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๑/๑๗๘.

^๒ วันเข้าพรรษา. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.panyathai.or.th/wiki/index.php/วันเข้าพรรษา> [๑พ.ค.๒๕๕๕].

ได้รับความเสียหาย หรืออาจไปเหยียบย่ำโดนสัตว์เล็กสัตว์น้อยที่ออกมากินจนถึงแก่ความตาย เมื่อพระพุทธรูปเจ้าทราบเรื่อง จึงได้วางระเบียบให้ภิกษุประจำอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง เป็นเวลา ๓ เดือนดังกล่าว^๓

๒.๑.๒ ความสำคัญและประโยชน์ของการเข้าพรรษา

จากความเป็นมาของการเข้าพรรษาในสมัยพุทธกาล จึงเป็นมูลเหตุให้มีการประชุมคณะสงฆ์ แล้วบัญญัติข้อตกลงให้พระสงฆ์หยุดจำพรรษาเป็นเวลา ๓ เดือน เป็นหลักแหล่งในช่วงฤดูฝน โดยเริ่มนับแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ไปจนถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ นับตั้งแต่นั้นมา โดยมีความสำคัญและประโยชน์ของการเข้าพรรษาดังนี้

๑. เพื่อให้ภิกษุสามเณร ได้มีเวลาศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติศาสนกิจได้เต็มที่
๒. เพื่อเปิดโอกาสให้ทายก ทายิกา ได้บำเพ็ญกุศลตลอดระยะเวลาเข้าพรรษา
๓. เพื่อให้ภิกษุสงฆ์หยุดจาริก และมีเวลาเทศนาสั่งสอนชาวบ้านและประชาชนทั่วไป
๔. เพื่อปฏิบัติตามพุทธบัญญัติที่ได้ให้มีการกำหนดเข้าพรรษา

ดังความมุ่งหมายสำคัญประการหนึ่งของการเข้าพรรษา คือ เพื่อให้ภิกษุสามเณรได้มีเวลาศึกษาเล่าเรียน และปฏิบัติศาสนกิจได้เต็มที่ ในการศึกษาเล่าเรียนจำเป็นต้องศึกษาทั้งในเวลากลางวัน และกลางคืน ซึ่งในเวลากลางคืนมักมีปัญหาในเรื่องแสงสว่าง ครั้นจะอาศัยแสงสว่างจากกองไฟก็มีปัญหาเกี่ยวกับการเก็บฟืนใส่กองไฟ และบางครั้งมีคว้นมารบกวนทำลายสมาธิของผู้ศึกษาเล่าเรียนได้อีกวิธีหนึ่งที่ใช้คือ อาศัยแสงสว่างจากแสงใต้ (ภาษาอีสานเรียกว่า กะบอง) แต่มีปัญหาเรื่องกลิ่น และคว้นการลุกไหม้ไม่สม่ำเสมอ ต้องเขี่ยขี้ต้อออกบ่อยๆ ทำให้เสียสมาธิดังนั้นแสงไฟจากใต้จึงสู้แสงเทียนไม่ได้ เพราะแสงเทียนลุกไหม้ต่อเนื่องและสม่ำเสมอทั้งกลิ่นและคว้นก็ไม่แรง ภิกษุสามเณรจึงนิยมจุดเทียนอ่านหนังสือในเวลากลางคืน ดังนั้นพุทธศาสนิกชน จึงนิยมนำเทียนไปถวายวัดในเทศกาลเข้าพรรษา เพื่อให้พระสงฆ์จะได้ใช้เทียนในการศึกษาพระธรรมวินัยแล้ว จะได้นำความรู้มาอบรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชนความนิยมดังกล่าวยังหาหลักฐานมายืนยันไม่ได้ว่ามีมาตั้งแต่สมัยใด แต่พอสันนิษฐานได้ว่า ตั้งแต่คนรู้จักนำขี้ผึ้งมาปั้นเป็นเทียน ซึ่งเรียกว่า “เทียนขี้ผึ้ง” จากจุดนี้ถือได้ว่าเป็นจุดกำเนิดของเทียนพรรษาโดยแท้จริง^๔

๒.๑.๓ การเข้าพรรษาของพระสงฆ์ตามพระวินัยปิฎก

ตามพระวินัย พระสงฆ์รูปใดไม่เข้าจำพรรษาอยู่ ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่ง พระพุทธรูปองค์ทรงปรับอาบัติแก่พระสงฆ์รูปนั้นด้วยอาบัติทุกกฏ^๕ และพระสงฆ์ที่อธิษฐานรับคำเข้าจำพรรษาแล้วจะไปค้างแรมที่อื่นไม่ได้ แต่ถ้าหากเดินทางออกไปแล้ว และไม่สามารถกลับมาในเวลาที่กำหนด คือ ก่อนรุ่งสว่าง ก็จะต้องอาบัติพระภิกษุรูปนั้น"ขาดพรรษา" และต้องอาบัติทุกกฏเพราะรับคำนั้น รวมทั้งพระสงฆ์รูปนั้นจะไม่ได้รับอาบัติสงฆ์พรรษา ไม่ได้อาบัติสงฆ์กฐินตามพระวินัย และทั้งยังห้ามมิให้รับพรรษาที่ขาดนั้นอีกด้วย^๖

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐๕/๒๒๓-๒๒๕

^๔ พระครูวิมลธรรมาวัธ (ศาวาวัธ ผางกระโทก), “การศึกษาหลักธรรมในงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏในประเพณีแห่เทียนพรรษา อำเภอโขงเจียม จังหวัดนครราชสีมา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐๗/๒๒๓-๒๒๕

๒.๑.๔ ประเภทของการเข้าพรรษาของพระสงฆ์

การเข้าพรรษามาตามพระวินัยแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ปุริมพรรษา (เขียนอีกอย่างว่า บุริมพรรษา) คือ การเข้าพรรษาแรก เริ่มตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ (สำหรับปีอธิกมาส คือ มีเดือน ๘ สองหน จะเริ่มในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ หลัง) จนถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ หลังจากออกพรรษาแล้ว พระที่อยู่จำพรรษารอบ ๓ เดือน ก็มีสิทธิที่จะรับภิกษุซึ่งมีช่วงเวลาเพียงหนึ่งเดือน นับตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒

๒. ปัจฉิมพรรษา คือ การเข้าพรรษาหลัง ใช้ในกรณีที่พระภิกษุต้องเดินทางไกลหรือมีเหตุสุดวิสัย ทำให้กลับมาเข้าพรรษาแรกในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ไม่ทัน ต้องรอไปเข้าพรรษาหลัง คือ วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๙ แล้วจะไปออกพรรษาในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ซึ่งเป็นวันหมดเขตทอดกฐินพอดี ดังนั้นพระภิกษุที่เข้าปัจฉิมพรรษาจึงไม่มีโอกาสได้รับภิกษุ แต่ก็ได้พรรษาเช่นเดียวกับพระที่เข้าปุริมพรรษาเหมือนกัน^๖

๒.๑.๕ ข้อยกเว้นการจำพรรษาของพระสงฆ์

แม้การเข้าพรรษานี้ถือเป็นข้อปฏิบัติสำหรับพระภิกษุโดยตรง ที่จะละเว้นไม่ได้ ไม่ว่ากรณีใดๆ ก็ตาม แต่ในการจำพรรษาของพระสงฆ์ในระหว่างพรรษานั้น อาจมีกรณีจำเป็นบางอย่างทำให้พระภิกษุผู้จำพรรษาต้องออกจากสถานที่จำพรรษาเพื่อไปค้างที่อื่น พระพุทธองค์ก็ทรงอนุญาตให้ทำได้โดยไม่ถือว่าเป็นการขาดพรรษาโดยมีเหตุจำเป็นเฉพาะกรณีๆ ไป ตามที่ทรงระบุไว้ในพระไตรปิฎก ซึ่งส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับการพระศาสนาหรือการอุปฐากบิดามารดา แต่ทั้งนี้ก็ต้องกลับมาภายในระยะเวลาไม่เกิน ๗ วัน การออกนอกที่จำพรรษาล่วงวันเช่นนี้เรียกว่า "สัตตาทหณียะ" ซึ่งเหตุที่ทรงระบุว่าจะออกจากที่จำพรรษาไปได้ชั่วคราวนั้น เช่น

๑. การไปรักษาพยาบาล หาดอาหารให้ภิกษุหรือบิดามารดาที่เจ็บป่วย เป็นต้น กรณีนี้ทำได้กับสหธรรมิก ๕ และมารดาบิดา

๒. การไประงับภิกษุสามเณรที่อยากจะสึกมิให้สึกได้ กรณีนี้ทำได้กับสหธรรมิก ๕

๓. การไปเพื่อกิจธุระของคณะสงฆ์ เช่น การไปหาอุปัชฌาย์มาซ่อมกุฏิที่ชำรุด หรือ การไปทำสังฆกรรม เช่น สวดญัตติจัดตุลาการมาจาให้พระผู้ต้องการอยู่ปริวาส เป็นต้น

๔. หากทายกนิมนต์ไปทำบุญ ก็ไปให้ทายกได้ให้ทาน รับศีล ฟังเทศนาธรรมได้ กรณีนี้หากโยมไม่มานิมนต์ ก็จะไปค้างไม่ได้

ซึ่งหากพระสงฆ์ออกจากอาวาสแม้โดยสัตตาทหณียะล่วงกำหนด ๗ วันตามพระวินัย ก็ถือว่า ขาดพรรษา และเป็นอาบัติทุกกฏเพราะรับคำ (รับคำอธิษฐานเข้าพรรษาแต่ทำไม่ได้) ในกรณีที่พระสงฆ์สัตตาทหณียะและกลับมาตามกำหนดแล้ว ไม่ถือว่าเป็นอาบัติ และสามารถกลับมาจำพรรษาต่อเนื่องไปได้ และหากมีเหตุจำเป็นที่จะต้องออกจากที่จำพรรษาไปได้ตามวินัยอีก ก็สามารถ

^๖ พระราชสุทธินิยามมงคล. เทศนาเรื่องกฐิน. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : http://www.watbuddharangsee.org/assets/files/030_kathin.pdf [๓พ.ค.๒๕๕๕].

^๗ จานงค์ ทองประเสริฐ. ประเภทของการเข้าพรรษา. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.royin.go.th/th/knowledge/detail.php?ID=1260> [๓พ.ค.๒๕๕๕].

ทำได้โดยสัตตาทหณียะ แต่ต้องกลับมาภายในเจ็ดวัน เพื่อไม่ให้พระราชชาติและไม่เป็นอาบัติทุกกฏ ดังกล่าวแล้ว

๒.๑.๖ อานิสงส์การจำพรรษาของพระสงฆ์ที่จำครบพรรษา

เมื่อพระสงฆ์จำพรรษาครบไตรมาสได้พิจารณาออกพรรษาและได้กรานกฐินแล้ว ย่อมได้รับอานิสงส์ หรือข้อยกเว้นพระวินัย ๕ ข้อ คือ

๑. เทียวไปไหนไม่ต้องบอกลา (ออกจากวัดไปโดยไม่จำเป็นต้องแจ้งเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์รูปอื่นก่อนได้)

๒. เทียวไปไม่ต้องถือไตรจีวรครบสำหรับ ๓ ผืน

๓. ฉันทคณะโกชนได้ (ล้อมวงฉันได้)

๔. เก็บอดิเรกจีวรไว้ได้ตามปรารถนา (ยกเว้นสิกขาบทข้อนิสสัคคียปาจิตติยบางข้อ)

๕. จีวรลาภอันเกิดในที่นั้นเป็นของภิกษุ (เมื่อมีผู้มาถวายจีวรเกินกว่าไตรครองสามารถเก็บไว้ได้โดยไม่ต้องสละเข้ากองกลาง)^๔

๒.๒ ความเป็นมาของประเพณีเข้าพรรษาในประเทศไทย

ความเป็นมาของประเพณีเข้าพรรษาในประเทศไทย ได้แก่เรื่องราวความผูกพันของคนไทยกับประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษาในด้านต่างๆ จากที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากเอกสารพบว่า อาจแบ่งได้เป็น ๒ สมัยดังนี้

๒.๒.๑ สมัยสุโขทัย และอยุธยา

ประเพณีเข้าพรรษาเข้ามาในประเทศไทยเมื่อใดไม่มีหลักฐานปรากฏชัดเจน หากแต่ในสมัย สุโขทัยในหลักศิลาจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๙ - ๑๓ ได้ระบุถึงการถือศีลในวันเข้าพรรษาของชาวสุโขทัยว่า “พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้าท่วยบัวท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายทั้งผู้หญิง ฟุ่งท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อมีพรรษาทุกคน”^๕ ข้อความศิลาจารึกในหลักที่ ๑ นี้ชี้ให้เห็นว่าเมื่อช่วงเข้าพรรษา ชาวสุโขทัยไม่ว่าจะเป็นเจ้าขุนมูลนายตลอดจนประชาชนชายหญิงจะถือศีลทุกคน แม้ว่าข้อความในศิลาจารึกหลักที่ ๑ จะไม่ได้ระบุรายละเอียดว่าการถือศีลของชาวสุโขทัยนั้นมีรายละเอียดประการใดบ้าง ทว่านับเป็นส่วนสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ หรือก่อนหน้านั้นประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษาเป็นที่รู้จักของคนไทยแล้ว

เมื่อถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา หลักฐานร่วมสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - พุทธศตวรรษที่ ๒๒ ซึ่งได้แก่โครงคันทวาทศมาส ได้ให้ภาพการเข้าวัดฟังธรรมเทศนาของชาวบ้านในสมัยกรุงศรีอยุธยา ช่วงวันเข้าพรรษาดังนี้

^๔ คณาจารย์สำนักพิมพ์เลียงเชียง, **นักธรรมชั้นโท**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๗), หน้า ๖๓๕-๖๓๖.

^๕ พิริยะ ไกรฤกษ์, **จารึกพ่อขุนรามคำแหง : การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ศิลปะ**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ปจำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๙๑.

“พรรษาสโรชฟ้า	ไซธาร ทดแฮ
พรวกกระคว้านเครงสวรรค	ปาวหล้า
สรรเพชรยิ่งยลญาณ	พระส่ง สอนนา
แย้มนิยมถ้วนหน้า	เร่อมเรื่องทำธรรม” ^{๑๐}

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานร่วมสมัยที่ระบุถึงธรรมเนียมปฏิบัติในประเพณีเข้าพรรษาของชาวบ้านในสมัยกรุงศรีอยุธยายังคงมีปรากฏในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศในกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศกอันเป็นพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ อีกด้วยได้แก่

“เดือนแปดเจ้าพิศลา	เข้าพระวษาสังฆาราม
พรั่งพร้อมเจ้าย่อมตาม	ไปด้วยผีเสื้อพันถวายเป็น
เดือนแปดพุทธบุตรเจ้าข้า	พระวษา
ทายกมีศรัทธา	ต่างเต้า
โฉมงามตามเรียบคลา	นบน้อม
เมืองหมี่ผีพันเข้า	รูปน้อมเทียนถวายเป็น” ^{๑๑}

จะเห็นว่าในโคลงต้นทวาทศมาส และกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศกได้บรรยายถึงภาพธรรมเนียมปฏิบัติในประเพณีเข้าพรรษาของชาวกรุงศรีอยุธยาในยุคนั้นว่าเมื่อเมื่อถึงเทศกาลเข้าพรรษาวัดบ้านจะนำดอกไม้ธูปเทียนไปสักการะพระรัตนตรัย ตลอดจนนิยมไปฟังพระธรรมเทศนาที่วัดพร้อมทั้งถวายเครื่องไทยทานแก่พระสงฆ์ ซึ่งได้แก่หมาก และไม้สัฟน์มาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ อีกด้วย

นอกจากนี้ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษาในสมัยอยุธยาสำหรับในราชสำนักแล้วจัดเป็นประเพณีที่พระมหากษัตริย์ต้องทรงประพาศในแต่ละปี โดยเป็นที่รู้จักกันดีในนาม “พระราชพิธีอาชาตมมาส (พระราชพิธีเดือน ๘)” ในบันทึกคำให้การชาวกรุงเก่า ซึ่งเป็นคำให้การเฉลยชาวกรุงศรีอยุธยาซึ่งถูกพม่าจับตัวภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ เมื่อปี ๒๓๑๐ ได้ระบุถึงพระราชกรณียกิจของพระเจ้าแผ่นดินในพระราชพิธีที่ ๑๒ ราชสี ตามพระตำราว่า เมื่อถึงพระราชพิธีอาชาตม พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลบวชนาค เป็นภิกษุบ้าง สามเณรบ้าง รวมจำนวนเท่ากับพระชนมายุ นอกจากนี้ยังมีการสมโภชพระพุทธรูปสุรินทร์ (พระพุทธรูปสี่หังค์) จำนวน ๓ วัน ๓ คืนและทรงหล่อเทียนพรรษาจบพระหัตถ์แล้วในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ส่งไปถวายเป็นพุทธบูชาตามพระอารามทั้งในกรุงและหัวเมืองต่างๆ^{๑๒}

^{๑๐} สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย, (กรุงเทพมหานคร : โอเอสพริ้นติ้งเฮาส์ ๒๕๓๖), หน้าที่ ๑๑๔-๑๑๕.

^{๑๑} บุญยสฤกษ์ อเนกสุข, “รัฐกับการลงทุนทางวัฒนธรรม”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔), หน้าที่ ๑๒๓.

^{๑๒} สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, ประเพณี และพิธีกรรมในวรรณคดีไทย, หน้าที่ ๒๑๕.

ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ซึ่งเขียนในหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ ได้บรรยายภาพของพระราชกรณียกิจในพระราชพิธีอาชาตมมาสในรัชสมัยพระเจ้าปราสาททองว่า

“เมื่ออาสาพหมาสเข้าวษา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชดำเนินด้วยสนม
ราชกัลยา ออกไปนมัสการจุดเทียนพระวษา ถวายพระพุทธรูปปฏิมากร ณ วัด
สรรเพชญ์”^{๑๓}

จากบันทึกคำให้การของชาวกรุงเก่า และพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ซึ่งเขียนขึ้นภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ เป็นที่เรียบร้อยแล้วได้ให้ภาพพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ในสมัยช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ ได้ชัดเจนขึ้น รายละเอียดที่สำคัญที่สุดก็คือการที่พระมหากษัตริย์ทรงบวชนาคเป็นพระ การบูชาพุทธรูปสำคัญ ตลอดจนพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องกับเทียนพรรษา อาทิ ทรงหล่อเทียน และทรงถวายเทียนพรรษายังพระอารามต่างๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่าเทียนพรรษาเริ่มปรากฏเป็นหนึ่งในเรื่องไทยทานในพระราชพิธีอาชาตมมาสจากหลักฐานชั้นต้นทั้ง ๒ ฉบับนี้เอง ในส่วนพิธีราชนิพนธ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นมีเพียงเอกสารที่ชี้ให้เห็นว่ายังคงมีตลาดบ้านหม้อในเขตกำแพงพระนครที่ขายพานพุ่มขี้ผึ้งเพื่อถวายพระในวันเข้าพรรษา ซึ่งอยู่ในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ว่าด้วยการค้าขายรอบกรุง ดังนี้ “บ้านม่อปิ่นม่อเข้า ม่อแกงใหญ่เล็ก และกะเตาขนมครกขนมเบี๊ยะ เต้าไฟตะเกียงใต้ตะคันเชิงไฟพานพุ่มขี้ผึ้งถวายพระเข้าวษา” อย่างไรก็ตามอย่างไรก็ดีนอกจากนี้ยังไม่พบเอกสารหลักฐานใดที่กล่าวถึงการปฏิบัติประเพณีเข้าพรรษาในสมัยอยุธยาอีกเลย แต่หากสันนิษฐานได้ว่าไม่น่าจะแตกต่างจากพระราชพิธีเท่าใดนักในสาระ อาทิ การบวชนาคเท่าอายุ การบูชาพระพุทธรูปสำคัญ ตลอดจนการหล่อเทียนและการถวายเทียนพรรษา

๒.๒.๒ สมัยรัตนโกสินทร์

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๓ หรือช่วงต้นรัตนโกสินทร์ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงประเพณีเข้าพรรษาที่เป็นพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์มีระบุในตำหรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ที่แม้มีความเชื่อในเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยสุโขทัย แต่หากจากข้อพิสูจน์ทางสำนวนโวหารแล้วพบว่าตำราท้าวศรีจุฬาลักษณ์ แต่งขึ้นในรัชกาลที่ ๒ และ รัชกาลที่ ๓ ข้อความที่กล่าวถึงพระราชพิธีอาชาตมมาสมีดังนี้

“....ครั้นถึงเดือน ๘ ถึงนักษัตรฤกษ์บูชาใหญ่การพระราชพิธีอาชาตมมาส
พระวรวบุตรพุทธรูปในพระศาสนา จะจำพรรษาเป็นมหาสันนิบาตทุกพระ
อาราม ฝ่ายพราหมณาจารย์จะเข้าพรตสมาทานศีลบริโภคระยาบวชบูชา
กฤษณ์พิธีถึงเดือน”^{๑๔}

^{๑๓} สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อ และแนวปฏิบัติในสมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง, (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้าที่ ๒๒๙.

^{๑๔} บุญยสฤกษ์ อเนกสุข, “รัฐกับการลงทุนทางวัฒนธรรม”, หน้าที่ ๑๒๕.

ข้อความข้างต้นทำให้ทราบถึงสังคมของพระสงฆ์ช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ที่จะต้องปฏิบัติช่วงวันเข้าพรรษา คือการจำพรรษาในอารามต่างๆ ที่น่าสนใจก็คือเริ่มมีการระบุเป็นครั้งแรกเกี่ยวกับพิธีฝ่ายพราหมณ์ปฏิบัติในช่วงเข้าพรรษาเช่นเดียวกันว่าจะต้องสมาทานศีลครึ่งเดือน ซึ่งไม่สามารถหากหลักฐานเพิ่มเติมได้ว่าก่อนหน้ามีพระราชพิธีอาชมาตยสังคัมพิธีพราหมณ์ร่วมด้วยหรือไม่ ในส่วนพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ที่ทรงประพฤติในพระราชพิธีอาชมาตยตามที่ตำราท้าวศรีจุฬาลักษณ์กล่าวถึงมีดังนี้

“...สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งดำรงสัจจะนายนัการให้จัดตกแต่งเสนาสนะทุกพระอารามหลวง แล้วก็ทรงถวายบริวารสมณะ เป็นต้นว่าเตียงตั้งที่นอนเสื่อสาตลาดปูเป็นสังฆทาน และ ผ้าวรราชวาสักพัสด์สลากัฏฐิ คิลานสมบัติ ทั้งประทีปเทียนจำนำพระวรราชบุชาพระบรมธาตุ พระพุทธรูปปฏิมากร พระปริยัติธรรมสิ้นไตรมาส ถวายรูปเทียนชวาลาน้ำมันตามไส้ประทีปแก่พระภิกษุบรรดาจำพระวรราชในพระอาราม...ประการหนึ่งทรงพระราชอุทิศเครื่องกระยาสังเวฬุกรรมพระเทวรูป ในพระเทวสถานหลวงทุกสถาน ทั้งสักการะหมู่พราหมณาจารย์ซึ่งจำพรรษา...โดยทรงพระราชศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนาไสยศาสตร์เจือกัน”^{๑๕}

ข้อความในข้างต้นนี้แสดงให้เห็นพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ที่ทรงประพฤติในช่วงพระราชพิธีอาชมาตยซึ่งประกอบไปด้วยการถวายสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นแก่พระสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นเสื่อสาต ผ้าจำนำพรรษา เทียนจำนำพรรษา และ ถวายน้ำมันตะเกียง สิ่งที่น่าสังเกตในข้อความข้างต้นก็คือพระราชกรณียกิจยังครอบคลุมไปถึงการบูชาเทวรูปในศาสนาพราหมณ์ในพระราชพิธีอาชมาตยด้วยเนื่องจาก “ทรงพระราชศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนาไสยศาสตร์เจือกัน” นอกจากนี้ในตำราท้าวศรีจุฬาลักษณ์ยังไม่ได้ให้ภาพของชาวบ้านซึ่งอยู่ในเขตอิทธิพลทางวัฒนธรรมซึ่งราชสำนักกรุงเทพฯ แผ่ไปถึงว่ามีการมีส่วนร่วมงานเข้าพรรษาเป็นอย่างดี ดังข้อความที่กล่าวว่า

“...อันว่ามหาชนชายหญิงในตระกูลทั้งหลาย...ก็ชักชวนกระทำการกุศลต่างๆ บรรดาผู้ใดได้สถาปนาพระอารามไว้ในพระศาสนา ก็บอกกล่าวบุญให้แก่หมู่ญาติและมิตร...ราษฎรทั้งในกรุงกรุงนอกกรุงและมีนครเมืองขึ้นออกสัณพระราชอาณาเขต และถ้าผู้ใดนับถือไสยศาสตร์ด้วย ก็บูชาพระเทวรูปในเทวสถานใหญ่น้อยทุกตำบล...ครั้นถึง ณ วันจาตุหีสกุลปักษ์เป็นธรรมเนียมฤกษ์ นายนัการทหารบกทหารเรือก็ตั้งขบวนแห่เชิญเทียนประทีปจำนำพระวรราชขึ้นตั้งบนคานหาม...แห่ไปตามท้องสถลมารคและชลมารค ประชาราษฎรก็ซ้องสาธุการ...ฝ่ายมหาชนประชาชายหญิงตระกูลต่างๆ...ต่างตกแต่งกรัษกายประกวัดกัน แห่เทียนจำนำพระวรราชของตนไป

^{๑๕} บุญยสฤงษ์ อเนกสุข, “รู้จักการลงทุนทางวัฒนธรรม”, หน้า ๑๒๕.

ทั้งทางบกบ้างทางเรือบ้าง เสียงพิณพาทย์ฆ้องกลองดังสนั่นไปทุกแห่งตำบล... ครั้นถึงอาวาสอารามผู้ใดก็เลี้ยงดูกัน แล้วเชิญเทียนประทีปจํานำพระวรวงษาเข้าไปตั้งในอุโบสถพิหาร... ครั้งนั้น ณ วัน กาฬปักษ์เอกดิถีเพลาตะวันฉายแสงพระพุทธรูปในรส ก็สันนิบาตประชุมกันเข้าพระวรวงษา ณ อุโบสถทั่วทุกพระอาราม ต่างชักประทีปบริวารทั้งบุตรหลานญาติมิตร อุทิศถวายอุทกสาฎกและปัจจัยถวายพระภิกษุสามเณรทั่วถึงกัน แล้วมหาชนชายหญิงต่างป้อนจางคประดิษฐ์สมาทานอุโบสถศีลอันมีองค์แปด”^{๑๖}

จะเห็นได้ว่าหากชาวบ้านคนใดมีฐานะร่ำรวยจนกระทั่งสามารถสร้างวัดเองได้ก็จะมีกรบอกบุญแก่ญาติมิตรของตนเองให้มาร่วมทำบุญ ส่วนชาวบ้านสามัญมีการแต่งกายประชันกันโดยทั่วไป นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงการแห่เทียนพรรษาทั้งทางบกและทางเรือไปยังวัดต่างๆ ซึ่งระบุว่ามีการใช้พิณพาทย์บรรเลงประกอบขบวนแห่และเมื่อขบวนแห่เทียนพรรษาเข้าถึงวัดแล้วจึงนำเทียน

พรรษาไปไว้ในโบสถ์ กระทั่งเช้าวันรุ่งขึ้นอันเป็นวันเข้าพรรษา ชาวบ้านจะมาร่วมกันทำบุญที่วัดโดยมีการถวายเครื่องไทยทานต่างๆ และมีการสมานทานศีลแปดโดยทั่วกันอีกด้วย

สิ่งที่น่าสังเกตจากข้อความข้างต้นก็คือ ในตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ได้มีการกล่าวถึงชาวบ้านที่นับถือไสยศาสตร์ก็มีการบูชาสิ่งเคารพของตนในวันเข้าพรรษาเช่นเดียวกับพระราชพิธี อย่างไรก็ตามข้อความข้างต้นยังได้ให้ภาพของกระบวณแห่เทียนพรรษาหลวงว่ามีการทั้งทางบกและทางน้ำเช่นเดียวกับขบวนแห่เทียนพรรษาของชาวบ้าน ทั้งนี้ในตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ยังได้กล่าวถึงพนมดอกไม้ที่ใช้บูชาพระรัตนตรัยเฉพาะในวันเข้าพรรษาซึ่งในเอกสารระบุว่าท้าวศรีจุฬาลักษณ์ประดิษฐ์ขึ้นดังรายละเอียดต่อไปนี้

“...อันพระราชพิธีอาชาตมาสบูชาใหญ่ ช้าน้อยได้คิดกระทำพนมดอกไม้ทองโกสุมและกอบทุมทองอันวิจิตรด้วยวาดเขียน นำขึ้นถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว... สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็พึงพอพระอัธยาศัย จึงดํารัสชมช้าน้อยว่าเป็นคนฉลาดคิด... แต่นั้นมามหาชนชายหญิงทั่วพระนคร ก็ถือเอาอย่าง... จึงพระบาทสมเด็จพระร่วงเจ้าแผ่นดินมีพระราชบริหารสาปสรรว่า เบื้องหน้าแต่นั้นไป ชนชายหญิงในพระราชอาณาเขตประเทศสยามภาษาบรรดาเป็นสมาธิให้กระทำพนมดอกไม้กอบบูชาพระรัตนตรัย ในพระราชพิธีอาชาตมาส ให้เรียกนามพนมดอกไม้ว่า พนมพระวรวงษา...”^{๑๗}

ในปัจจุบัน ไม่สามารถพบพนมพระวรวงษาที่ประกอบไปด้วยดอกไม้ดอกบัวดังกล่าวข้างต้น หากแต่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ จนถึงช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ยังพบพุ่มที่คล้ายกับพนมและวรวงษา ได้แก่ ต้นไม้เข้าพรรษา ได้อธิบายว่า

^{๑๖} บุญยสฤษฎ์ อนุสสุช, “รัฐกับการลงทุนทางวัฒนธรรม”, หน้าที่ ๑๒๖.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้าที่ ๑๒๗.

“...ต้นไม้เข้าพรรษานั้น มักจะมีดอกเหลืองแดงหลายสี เป็นดอกไม้ทำด้วย
กระดาศสีเรียกว่าดอกไม้เงิน...ซึ่งเดิมคงจะเป็นดอกไม้ถวายพระมหาดินที่
อย่างนั้นแล้วจะนำไปถวายเฉยๆ ก็ดูกระไรอยู่ จึงพลิกแพลงทำเป็น
เครื่องประดับ...เช่นถัวยขามรามไห กระโถนกระถางเป็นต้น ตลอดจนของขบ
ฉัน...”^{๑๘}

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงพุ่มขี้ผึ้ง ที่สร้างจากขี้ผึ้งก่อเป็นพุ่ม มีความหมายคล้ายเทียนแต่
จุดไฟไม่ได้เนื่องจากไม่มีไส้เทียน ซึ่งคาดว่าน่าจะคล้ายกับพานพุ่มขี้ผึ้งที่ในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่
ทรงทำดังกล่าวข้างต้น นอกจากนี้พุ่มขี้ผึ้งที่กล่าวถึงยังบอกว่าเป็นพุ่มที่ไม่สามารถให้ประโยชน์อันใดทำให้
พระสงฆ์ต้องนำไปตั้งไว้ในโบสถ์เฉยๆ อีกด้วย

หลักฐานร่วมสมัยเดียวกับตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์อีกชิ้น ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๓
ได้แก่ นิราศเดือน ซึ่งแต่งโดยหมื่นพรหมสมพัตร(มี) ศิษย์พระสุนทรโวหาร(ภู่)ได้ให้ภาพรายละเอียด
เครื่องไทยธรรมที่ชาวกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นถวายพระสงฆ์ในงานวันเข้าพรรษาไว้ดังต่อไปนี้

“...ถึงเดือนแปดแดดอับพายัพฝน	ฤดูดลพระพรรษาเข้ามาขวาง
จนจะบวชเป็นพระสละนาง	อยู่เห็นห่างเห็นกันเมื่อวันบุญ
ประดับพุ่มบุปผาพฤษภากระถาง	รูปเรดช้างโคควายขายกันรุ่น
ตุ๊กตาเจ้าพราหมณ์งามละมุน	ต้นพิกลุลั่นจืดจางจริง
ต้นไม้ทองเสาธงหงส์สีผึ้ง	คู่สึงเขาขายพวกขายหญิง
อุดรหุุดกีนรชะอ่อนพริ้ง	มีทุกสิ่งซื้อมาบูชาพระ...” ^{๑๙}

เครื่องไทยธรรมที่หมื่นพรหมสมพัตร(มี)กล่าวไว้ในนิราศเดือน ที่ชัดเจนที่สุดคือพุ่ม
ต้นไม้ หรือต้นไม้เข้าพรรษา ดังเช่นในตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์และข้อสันนิษฐานของเสถียรโกเศศ
ทั้งนี้นิราศเดือนได้กล่าวถึงรายละเอียดของพุ่มต้นไม้เข้าพรรษามีการประดิษฐ์เป็นต้นไม้ต่างๆ เช่น
ต้นลิ้นจี่ ต้นไม้ทอง โดยแต่ละต้นจะมีการประดับไปด้วยตุ๊กตารูปสัตว์ต่างๆ อาทิ แรด ช้าง โค กระบือ
หงส์ กิณร เป็นต้น

หลักฐานที่กล่าวถึงพระราชพิธีอาชาตมาส ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ที่ให้รายละเอียด
ที่สุดได้แก่ หนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน ซึ่งพระราชนิพนธ์โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว เนื้อหาในส่วนที่ทรงกล่าวถึงพระราชพิธีเดือนแปดเริ่มตั้งแต่ทรงกล่าวถึงการระบุในกฎมณ
เทียรบาลว่า “เดือนแปดเข้าพระวัสสา” แต่ไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดอันใดเนื่องจาก “...ใน
รายละเอียดพิสดารจำหนายว่าขาด...”^{๒๐} นอกจากนี้ยังทรงกล่าวถึงมูลเหตุของการเข้าพรรษา

^{๑๘} เสถียร โกเศศ(นามแฝง), ประเพณีไทยเกี่ยวกับเทศกาล(บางเรื่อง), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
พระจันทร์, ๒๕๐๒), หน้าที่ ๑๕.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้าที่ ๕.

^{๒๐} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๖), หน้าที่ ๔๗๗.

ตลอดจนพระบรมราชวินิจฉัยที่เกี่ยวข้องกับหลักฐานอื่นๆ อาทิตำรับทำวศรจุฬาลักษณ์ ที่ทรงระบุว่า พนมพระวรราชานั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้จัดทำขึ้นทุกปีเนื่องจากทรงเห็นว่า “...ต้องตำราเก่า...” แต่ต่อมาไม่มีผู้ใดทำเพราะ “...เห็นเป็นอันยุติเปลืองเสียไม่มีใครทำ...” อย่างไรก็ตามพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้ระบุนายละเอียดของพนมพระวรราชไว้ดังนี้

“...มีกระถางดินปิดกระดาดทอง มีลายดอกไม้เขียนด้วยน้ำยาในกระถาง มีไม้ดุกอันหนึ่งเสียบดอกบัวกระดาดแดงซ้อนกันสามชั้น ยกเกสรเป็นทอง อังกฤษ ขอบปากกระถางมีดอกและใบเล็กๆ รายรอบ...”^{๒๑}

นอกจากนี้ยังทรงกล่าวถึงพนมหมาก ซึ่งทำจากพานแว่นฟ้าซ้อนกันสองชั้น ทาสี เขียว หรือขาวใช้แทนลูกหมาก ประดับกรวยด้วยรูปพิมพ์ซี่ผึ้ง โดยถือว่าเป็นเครื่องบูชาพระรัตนตรัยในวันเข้าพรรษาตามตำราเก่านั้นเอง

ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนยังได้เปรียบเทียบพระราชพิธีในสมันรัตนโกสินทร์ ตอนต้นกับสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายที่ระบุในคำให้การขุนหลวงหาวัด ว่าในสมัยรัตนโกสินทร์นิยมให้เจ้านายทรงผนวช มากกว่าการโปรดให้บรรพชาหลวงดังเช่นกรุงศรีอยุธยา และเชื่อว่าเจ้านายต้องผนวชที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามเท่านั้น หากไม่บวชที่วัดดังกล่าวจะได้ชื่อว่า “...เป็นคนที่ไม่เสียแล้ว หรือจะเสียคนต่อไป...”^{๒๒} นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงการพระราชกุศลฉลองเทียนพรรษาที่ยึดถือปฏิบัติในราชสำนักกรุงเทพฯ ดังจะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป ตลอดจนการกล่าวถึงการเสด็จพระราชดำเนินถวายพุ่มอันเป็นธรรมเนียมใหม่ที่พระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์จะต้องทรงกระทำภายหลังการพระราชทานเทียนพรรษาแล้ว โดยจะทรงถวายพุ่มแด่พระสงฆ์ในพระอารามหลวงที่พระราชทานเทียนพรรษา อาทิ วัดราชนัดดาสมณวิมลธรรม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดบวรนิเวศวิหาร วัดบรมนิวาส วัดปทุมวนาราม และวัดเทพศิรินทราวาส ทั้งนี้การถวายพุ่มยังรวมถึง การถวายสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพระบรมมหาราชวัง อาทิ หอพระเจ้า พระพุทธบุษยรัตน์ หอพระนาค ฯลฯ ตลอดจน พระราชาคณะในหัวเมือง เช่น พระนครศรีอยุธยา เพชรบุรี ราชบุรี ลพบุรี เป็นต้น โดยโปรดฯ ให้พระสงฆ์ในหัวเมืองดังกล่าวเข้ามารับพระราชทานในกรุงเทพฯ อีกด้วย

ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนยังได้กล่าวถึงพิธีสำคัญในวันเข้าพรรษาอีกประการหนึ่งก็คือ การสวดไอ้เอฬุหารราย หรือไอ้เอฬุหารราย เรื่องมหาชาติคำหลวง ที่ทรงจัดขึ้น ในพระอุโบสถ และตามศาลารายในวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่เริ่มมีมาตั้งแต่รัชสมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนพระราชพิธีเปลื้องเครื่องพระพุทธรูปมณีนีรตนปฏิมากรอีกด้วย อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าสังเกตประการหนึ่งก็คือ พิธีทางศาสนาพราหมณ์ที่ปฏิบัติตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ดังที่กล่าวไว้ในตำรับทำวศรจุฬาลักษณ์ได้หายไป คงแต่พิธีศาสนาพุทธเท่านั้น ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าเมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงเคร่งครัดในพระพุทธศาสนาได้โปรดฯ ให้พระราชพิธีอาชาตมาสเป็นพิธีทางพุทธศาสนาแต่อย่างเดียวกันได้ นอกจากนี้เนื่องจากหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน เป็นการ

^{๒๑} พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, หน้าที่ ๔๙๐-๔๙๑.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้าที่ ๔๙๓.

กล่าวถึงพระราชประเพณีที่พระมหากษัตริย์กรุงรัตนโกสินทร์ทรงปฏิบัติ จึงมิได้ให้ภาพของการปฏิบัติประเพณีเข้าพรรษาของชาวบ้านในฐานะประเพณีราษฎร์แต่อย่างใด

ภาพของประเพณีเข้าพรรษา ในฐานะประเพณีราษฎร์ที่เด่นชัดถูกบันทึกอยู่ในหนังสือประเพณีไทยเกี่ยวกับเทศกาล (บางเรื่อง) ซึ่งกล่าวถึงประเพณีเข้าพรรษาของชาวบ้านอำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อกลางเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ ว่าเมื่อถึงวันเข้าพรรษา ชาวบ้านชายหญิงวัยกลางคนจะเดินถือเทียนและเครื่องไทยธรรมเป็นขบวนเพื่อไปวัดและไม่มีเครื่องดนตรีประกอบ ขบวนแห่เทียนพรรษาของภาคอื่นๆ นอกจากนี่ยังมีการเทศนา “...หนังสือกลอนเป็นทำนองเสียงชาวปักษ์ใต้...”^{๒๓} และการสวดโอ้เอื้อวิหารายตามกำแพงระเบียงพระธาตุ หรือที่ชาวนครศรีธรรมราชเรียก “เวียง” นั้นเอง

ในส่วนชาวภาคกลางนั้น ยังได้กล่าวถึงธรรมเนียมการปฏิบัติในวันเข้าพรรษาไว้ว่า เมื่อถึงวันเข้าพรรษาชาวบ้านจะนำรูปเทียน พุ่มต้นไม้ และเครื่องใช้ประจำวัน อาทิ ไม้ชูดลิ้น และไม้สีฟัน ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าการถวายไม้สีฟันตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ดังที่ได้กล่าวข้างต้นยังคงมีอยู่ ของถวายอย่างอื่นได้แก่ของขบฉันบางอย่าง เช่น น้ำตาลหล่อเป็นรูปสิงโต

ลั่นจระบอง นมกระป๋อง เป็นต้น ไปถวายพระ ทั้งนี้ชาวบ้านสูงอายุซึ่งไม่สามารถทำอะไรทำนาได้แล้วจะถือโอกาส “...สมานานศีลกินบวช ตลอดฤดูกาลเข้าพรรษาและทำสังฆทานทุกวันพระตลอดไตรมาส...”^{๒๔} อีกด้วย อย่างไรก็ตามแห่เทียนพรรษาของชาวบ้านภาคอีสานตามคำบอกเล่าของพระเทพวชิรมิต (ฉาย เทพวชิรมิต) ไว้ว่า ชาวบ้านภาคอีสานจะมีการเตรียมตัวก่อนวันเข้าพรรษาประมาณ 1 เดือนเพื่อการร้อยขี้ผึ้งหล่อเทียน และตกแต่งเทียนพรรษาให้สวยงามในแต่ละหมู่บ้าน เมื่อถึงวันเข้าพรรษา 1 วัน จะนำเทียนที่หล่อตั้งไว้ที่ปะรำในบริเวณวัดแล้วมีการเทียนพรรษาได้แก่การเจริญพระพุทธมนต์ และการแสดงมหรสพต่างๆ รุ่งเช้าซึ่งเป็นวันเข้าพรรษาจะมีการแห่เทียนพรรษา และการประกวดเทียนพรรษาของแต่ละหมู่บ้าน เมื่อถึงเวลาประมาณ ๑๓.๐๐ น. ชาวบ้านจะนำเทียนพรรษากลับมายังวัดของตน ในเวลาประมาณ ๑๕.๐๐ – ๑๖.๐๐ น. จะมีการถวายเครื่องไทยธรรมและการตักบาตรกรวยอีกด้วย

หนังสือประเพณีไทยเกี่ยวกับเทศกาล (บางเรื่อง) ชี้ให้เห็นภาพธรรมเนียมปฏิบัติในวันเข้าพรรษาของชาวบ้านอย่างเด่นชัด ในพิธีกรรมบางประการที่มีส่วนคล้ายคลึงกับพระราชพิธีอยู่ไม่น้อย อาทิ การสวดโอ้เอื้อวิหาราย การแห่เทียนพรรษา การถวายเครื่องไทยธรรม ทั้งนี้ความแตกต่างอยู่ตรงรายละเอียดของงานตลอดจนสิ่งของที่ถวายพระสงฆ์ล้วนแต่เป็นสิ่งที่หาได้ตามท้องถิ่นของตนนั่นเอง ในส่วนบรรยากาศของหนุ่มสาวนั้น ได้กล่าวไว้เมื่อถึงประเพณีเข้าพรรษาของภาคอีสานตอนตักบาตรกรวยไว้ว่า

“...เป็นตอนที่หนุ่มๆ สาวๆ ชอบนัก เพราะว่าหญิงสาวจะมากันถ้วนหน้า ทุกครัวเรือน... เป็นโอกาสพวกหนุ่มๆ ได้ดูพวกสาว ๆ...สาวพวกสาว ๆ ก็มีช่องจะ

^{๒๓} เสถียร โกเศศ(นามแฝง), ประเพณีไทยเกี่ยวกับเทศกาล(บางเรื่อง), หน้าที่ ๑๒.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้าที่ ๑๘.

แต่งตัวสวยๆ อวดพวกหนุ่มๆ เป็นเรื่องเขาชมเราและเราชมเขาสบายใจ!...”^{๒๕}

นอกจากนี้ ยังกล่าวเสียดสีสภาพของวัด และการเที่ยวชมงานวัดของชาวกรุงเทพฯ ช่วงปลายพุทธศตวรรษ ที่ ๒๔ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ซึ่งหมายรวมถึงงานเข้าพรรษาไว้ด้วยดังนี้

“...ข้าพเจ้าแลสอดสายไปที่ได้ฤกษ์ ดูสะอาดเตียนน่านั่งเล่น ไม่สกปรก โสมมมีน้ำครำฉ่ำและเหม็นอับๆ ถ่ายเทและทิ้งอะไรลงไปไม่เลือก ดังที่เคยเห็นในบางแห่ง...ถึงเวลาวัดมีงาน เช่นการแห่เทียนเข้าพรรษา...ในลานวัดจะสับสนแออัดไปด้วยชาวบ้านร้านถิ่น...อย่างสงบเสงี่ยมมันอยู่ด้วยศรัทธา...ไม่พบพานพวกปลาหมึก หอยแครง ถั่วลิสงและอะไรๆ ในพวกพรรคนี มีผู้นั่งยองๆ แยกแยะ อ้าปากกว้างกินกันอยู่ข้างหาบอย่างเปิดเผย...ไม่เคยเห็นเลือก ถั่วลิสง ชานอ้อย เปลือกหอยแครง ใบตุงใบตอง ทั้งของไว้เกลื่อนกลาดทั่วไป...”

ข้อความที่กล่าวถึง ชี้ให้เห็นภาพบรรยากาศของงานวันเข้าพรรษาในชนบทในกรุงเทพฯ ซึ่งมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ยกตัวอย่างเช่น ค่านิยมความสนุกสนานในชนบทช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ยังคงมีความสนุกสนานระหว่างญาติมิตร และความสัมพันธ์ของเพศตรงข้ามซึ่งอิงกับหลักคำสอนทางศาสนาอยู่มาก หากแต่ในสังคมกรุงเทพฯ กลับเต็มไปด้วยความสกปรก และความไม่เป็นระเบียบอยู่มากนั่นเอง

ในปัจจุบัน ประเพณีเข้าพรรษาของไทยไม่มีความแตกต่างที่โดดเด่นมากนักในแต่ละภาค อันเนื่องมาจากอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากราชสำนักกรุงเทพฯ ที่แผ่ขยายสู่หัวเมืองในแต่ละภูมิภาค นับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ดังจะเห็นได้จากประเพณีเข้าพรรษาทุกแห่งจะมีการถวายเทียนพรรษาที่มีรูปทรงเดียวกันทั้งประเทศ การเทศน์มหาชาติที่มีลักษณะเหมือนกันไม่ว่าสำเนียงและภาษา นอกจากนี้ยังมีประเพณีบางส่วนในแต่ละท้องถิ่นได้สูญหายไป อาทิ การตักบาตรกรวย การถวายพุ่มพระวรวงษาหรือพุ่มต้นไม้ การสวดโอ้เอื้อวิหาราย ขณะที่ในบางแห่งยังถือวันเข้าพรรษาเป็นงานรื่นเริง ที่มีมหรสพแบบใหม่ อาทิ ลิเก ภาพยนตร์ การออกร้าน อีกด้วย

อย่างไรก็ดี สำหรับประเพณีเข้าพรรษาของภาคอีสานเองนั้น เห็นได้ชัดว่ามีความสืบเนื่องมาจากคติความเชื่อในฮีตสิบสองคองสิบสี่ นับเป็นสิ่งสำคัญต่อการกำหนดวิถีชีวิตของชาวอีสานที่พบว่าในฮีตสิบสอง หรือจารีตที่ต้องปฏิบัติในแต่ละเดือนนั้น งานบุญเดือนแปดหรืองานบุญเข้าพรรษาเองก็จัดเป็นงานบุญหนึ่งในสิบสองงานที่จะต้องปฏิบัติ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าประเพณีเข้าพรรษาของชาวอีสานเองได้มีการสืบทอดกันมาในช่วงระยะเวลาหนึ่งแล้วนั่นเอง

^{๒๕} เสถียร โกเศศ(นามแฝง), ประเพณีไทยเกี่ยวกับเทศกาล(บางเรื่อง), หน้าที่ ๙.

๒.๓ ความเป็นมาของประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี

ประเพณีแห่เทียนพรรษา นับเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านอีกอย่างหนึ่งซึ่งถูกพัฒนาขึ้นมาโดยการรวมตัวกันของกลุ่มคนที่ต้องการแสดงออกถึงความเชื่อถือ ความศรัทธาของตนมีต่อพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรวมตัวกันของประชาชนไม่ได้เกิดจากการบังคับเคี่ยวเข็ญแต่อย่างใดหากแต่เป็นความสมัครใจของทุกคนมีส่วนร่วม อนึ่ง ต้นเทียนพรรษาที่ถูกสร้างขึ้นนั้น ล้วนเกิดจากความเลื่อมใสศรัทธาของประชาชนต่อพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง จากเรื่องราวดังกล่าวได้ทำให้เกิดเป็นประเด็นคำถามขึ้นมาว่า อะไรเป็นสิ่งที่ทำให้ประชาชนมารวมตัวกันเพื่อสืบสานประเพณีนี้ เหตุใดจึงมารวมตัวกันได้มากมาย มีสิ่งใดสามารถเป็นตัวบ่งชี้ได้ว่า ปัจจัยสำคัญของการเกิดขึ้นการดำรงอยู่ของประเพณี ซึ่งยังคงมีอยู่จวบจนอดีตจนถึงปัจจุบัน และอะไรคือแนวคิดสำคัญสามารถนำมาให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใสและศรัทธา จนทำให้ประเพณีสามารถดำรงอยู่ได้ยาวนานมาจนถึงปัจจุบัน ประเพณีแห่เทียนพรรษาเองนับเป็นส่วนหนึ่งในประเพณีทั้งหลายที่มีอยู่และได้มีการถ่ายทอดวิถีในการดำรงชีวิตของตนตามแนวความคิดในทางพระพุทธศาสนาผ่านสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เรียกว่า “ต้นเทียนพรรษา”

๒.๓.๑ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น

ความเชื่อและขนบธรรมเนียมที่มีมาแต่โบราณของชาวอีสานนั้น เป็นความเชื่อซึ่งเกิดจากการปฏิบัติตามจารีตดั้งเดิม เรียกว่า “ฮิตสิบสอง คองสิบสี่” อนึ่ง คำว่า “ฮิต” นั้น มาจากคำว่า “จารีต” ตรงกับศัพท์ทางภาษาบาลีว่า “จาริตตะ” ภาษาสันสกฤตว่า “จาริตระ” ซึ่งแปลว่า ขนบธรรมเนียม แบบแผน ความประพฤติดีงาม หรือประเพณี ฮิตนั้นมี ๑๒ อย่าง หรือประเพณีทำบุญสิบสองเดือนของทุกปี ถือเป็นจรรยาของสังคม ถ้าฝ่าฝืนมีความผิด เรียกว่า ผิดฮิต หมายถึงผิดจารีต ส่วน คองสิบสี่นั้น มาจาก ครองธรรม ๑๔ ประการ ซึ่งหมายถึง แนวทางที่ใช้ในการปฏิบัติระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง หรือ ระหว่างคนธรรมดากับปฏิบัติต่อกัน มี ๑๔ ประการในนี้ก็จะขอกล่าวถึงเฉพาะ ฮิตสิบสอง ซึ่งมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับประเพณีแห่เทียนพรรษาโดยตรง ดังสรุปรายละเอียดได้ดังนี้^{๒๖}

ฮิตสิบสอง

การประเพณีของประชาชนตามจารีตที่เรียกว่า “ฮิตสิบสอง” นั้น เป็นสิ่งที่กำหนดขึ้นมาเพื่อเป็นแบบแผนในการดำรงชีวิตของชาวอีสาน เป็นประเพณีที่เกิดขึ้นตลอดทั้งสิบสองเดือน ตั้งแต่บุญเดือนอ้าย [เดือนเจียง] จนถึงเดือนสิบสอง คือมีตลอดทั้งปี ในเรื่องของการปฏิบัติตามฮิตสิบสองของชาวอีสาน ไม่ว่าชาวอีสานจะอยู่ ณ ที่แห่งใด เมื่อถึงเวลาที่มีงานบุญตามฮิตสิบสอง ชาวอีสานจะกลับมายังท้องถิ่นบ้านเกิดของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวชนบทอีสาน หากขาดการปฏิบัติไปสักเพียงหนึ่งอย่าง หรือไม่ปฏิบัติก็ถือว่าผิดธรรมเนียม ผิดจารีต หรือที่เรียกว่า ผิดฮิต

^{๒๖} เอกวิทย์ ฌ กลาง, ภูมิปัญญาอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๔), หน้าที่ ๗๐ – หน้าที่ ๗๓.

การที่ชาวอีสานเรียกประเพณีที่กระทำในแต่ละเดือนว่า “บุญ” นั้น เป็นเพราะว่า ประเพณีทั้งสิบสองเดือนนั้น ล้วนแต่มุ่งการทำบุญตามความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญซึ่ง จะกล่าวถึงรายละเอียด ดังต่อไปนี้

บุญเดือนอ้าย [เดือนเจียง] หรือบุญเข้ากรรม อยู่ในช่วงเดือนธันวาคม โดยมากแล้ว นิยมทำกันวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนอ้ายเป็นหลัก ในเดือนอ้ายนี้จะมีการฮีตเข้ากรรม การเข้ากรรมหรือเข้า ปรีวาสกรรม เป็นฮีตของพระสงฆ์ คือ เมื่อพระสงฆ์ต้องอาบัติสังฆาติเสสข้อใดข้อหนึ่งแล้วต้องบอก พระสงฆ์อื่นให้ทราบไว้ เมื่อถึงเดือนอ้ายจึงมาเข้ากรรม โดยพระสงฆ์รูปนั้นจะต้องอยู่กรรมจึงจะพ้น อาบัติ ประชาชนผู้มีศรัทธาก็จะไปบริจาคทานและรักษาศีลฟังธรรมเกี่ยวกับการเข้ากรรมของพระสงฆ์ รูปนั้น ด้วยเหตุนี้ เราจึงเรียกว่า บุญเข้ากรรม

อนึ่ง การเข้ากรรมหรือปรีวาสกรรมนั้น เป็นการฝึกจิตสำนึกถึงความบกพร่องของ พระสงฆ์ผู้ต้องอาบัติสังฆาติเสส และมุ่งประพฤติดนให้ถูกต้องตามพระวินัยต่อไป ในช่วงที่พระสงฆ์เข้า กรรมนั้น ทางด้านฆราวาสจะมีการถวายรับใช้พระสงฆ์เข้ากรรมรูปนั้น และมีการถวายปัจจัยไทยธรรม จนกว่าท่านจะออกจากกรรม นอกจากนี้ยังมีการทำบุญเลี้ยงผีต่างๆ เช่น ผีผด ผีหมอผีฟ้า ผีเถาน ฯลฯ และนิมนต์พระสงฆ์รูปนั้นมาเข้ากรรม เมื่อท่านออกจากกรรมแล้ว ก็จัดให้มีการฟังเทศน์ตลอดวัน และเรามีความเชื่อว่า หากเราได้ทำบุญแก่พระสงฆ์ผู้ออกกรรมนี้ ถือว่าได้บุญมาก นอกจากจะมี พิธีกรรมทางศาสนาแล้ว เดือนนี้ยังเป็นเวลาที่ชาวในนาสุกพร้อมที่จะทำการเก็บเกี่ยวได้ จึงมีการลง แหกเกี่ยวข้าว และมีการทำปลาร้า เพื่อเก็บเอาไว้เป็นเสบียงตลอดปี

บุญเดือนยี่หรือบุญคุณลาน อยู่ในช่วงเดือนสองหรือเดือนมกราคม เป็นงานบุญคุณ ลานเป็นพิธีที่เกี่ยวกับการทำมาหากินของชาวนา เพราะปกติแล้วเดือนยี่จะเป็นเดือนแห่งการเก็บเกี่ยว เมื่อเกี่ยวข้าวส่งมาถึงลานนวดข้าวแล้ว จะมีการทำบุญกันที่ลานนวดข้าว ด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่า บุญคุณ ลาน

นอกจากนี้แล้วยังมีการทำบุญคุ่มและบุญกุ่มข้าวใหญ่ บุญคุ่มคือการที่ชาวบ้านมา รวมกลุ่มกันทำบุญเป็นคุ่ม เป็นหมู่บ้าน สร้างปะรำขึ้น ในตอนกลางคืนมีการนำดอกไม้ธูปเทียนมา รวมกันรับศีลฟังเทศน์ มีมหรสพตลอดคืน รุ่งเช้ามีการทำบุญตักบาตร และถวายอาหารแด่พระสงฆ์ ส่วนบุญกุ่มข้าวใหญ่ เป็นการนำเอาข้าวเปลือกมารวมกันทำบุญกุ่มข้าวใหญ่ มีพิธีการเหมือนกับบุญคุ่ม ซึ่งมีความแตกต่างกันในเรื่องของสถานที่ในการทำบุญ การทำบุญกุ่มข้าวใหญ่จะต้องเป็นศาลา กลางบ้านหรือศาลาโรงธรรม ทุกครัวเรือนจะมีการหาข้าวเปลือกของตนออกมารวมกัน ส่วน ตอนกลางคืนจะมีการเจริญพระพุทธมนต์มีการรับศีลฟังเทศน์ มีงานมหรสพ ตอนเช้ามีการถวาย อาหารและถวายข้าวเปลือก การทำบุญกุ่มข้าวใหญ่นั้นถือว่าได้บุญมาก จึงมีคตินิยมทำกันทุกๆ ปีและ ทุกหมู่บ้านด้วย

บุญเดือนสาม ทำบุญข้าวจี และบุญมาฆบูชา การทำบุญข้าวจีจะเริ่มตอนเช้า โดยใช้ ข้าวเหนียวปั้นใส่น้ำอ้อย นำไปจี่แล้วชุบด้วยไข่ เมื่อสุกแล้วนำไปถวายพระสงฆ์^{๒๗} ...การทำบุญข้าวจี มี คตินิยมทำกันมาก เพราะถือว่าได้บุญกุศลมากและเป็นกาลทานชนิดหนึ่ง เวลาทำกำหนดเอาเดือน สาม เพราะมีกำหนด เช่นนี้ จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บุญเดือนสาม... นอกจากบุญข้าวจีแล้ว

^{๒๗} บำเพ็ญ ญ อุบล และคณินันต์ จันทบุตร, ขนบธรรมเนียมประเพณี และการพระศาสนา อุบลราชธานี ๒๐๐ ปี, (กรุงเทพมหานคร : ขวนพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้าที่ ๑๑๑.

ปัจจุบันนี้ได้เพิ่มการทำบุญมาฆบูชาเข้ามาเพราะมาฆบูชาก็เป็นวันสำคัญอีกวันหนึ่ง ตรงกับวันเพ็ญเดือนสาม^{๒๘}

บุญเดือนสี่ หรือ บุญพระเวส [ผเวส] เป็นบุญที่มีการเทศน์พระเวสหรือมหาชาติ เราเรียกว่าบุญพระเวส มีความเชื่อว่าหากผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติหรือเรื่องพระเวสสันดรชาดกครบ ๑๓ กัณฑ์ในวันเดียวจะได้ไปเกิดในยุคพระศรีอริยเมตไตรยอันเป็นยุคที่มีความอุดมสมบูรณ์ ในงานบุญนี้ มักจะมีผู้นำของมาฆวายพระซึ่งเรียกว่า “กัณฑ์หลอน” หรือถ้าเจาะจงถวายพระที่ตนนิมนต์จะเรียกว่า “กัณฑ์จอบ” เพราะจะต้องชুমุดพระที่ตนจะถวายให้แนใจก่อน จึงจะถวาย นอกจากนี้จะมีการอุทิศส่วนบุญแก่บรรพบุรุษและยังมีการจัดเลี้ยงขนมจีนอีกด้วย

บุญเดือนห้า หรือบุญสงกรานต์ บางที่เราเรียกว่า บุญสงน้ำ มักจะกระทำในเดือน ๕ หรือในช่วงเดือนเมษายน ซึ่งตรงกับช่วงขึ้นปีใหม่ของไทย จะมีการสงน้ำพระพุทธรูปและพระสงฆ์ตลอดจนรดน้ำผู้ใหญ่ เช่น พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย นอกจากนี้ยังมีการสงน้ำเครื่องค้ำของคุณเช่น เขานอง กล้วย กล้วยไม้ ซึ่งถือว่าเป็นสิริมงคล รวมทั้งยังมีการก่อกองทราย [กองปะทาย] และทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ญาติผู้ล่วงลับ อนึ่ง ในการสงน้ำนั้นเรากำหนดในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ ของทุกปี เป็นวันสงด้วยเหตุนี้เราจึงเรียกว่า “งานบุญเดือนห้า”

บุญเดือนหก หรือ บุญบั้งไฟ อยู่ในช่วงเดือนพฤษภาคม เป็นพิธีกรรมที่กระทำขึ้นเพื่อขอฝนจากพระยาแถน [เทวดาแห่งฝน] ให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล เพราะตามปกติแล้ว เดือนหกจะเป็นเดือนที่ฝนเริ่มตก และเป็นฤดูแห่งการทำนา ดังนั้น เมื่อฝนไม่ตกตามฤดูกาล จึงต้องมีการบนบานให้เทวดาบนฟ้าช่วยบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล บั้งไฟ จึงเป็นตัวแทนของประชาชนในการขอฝนจากพระยาแถนให้ฝนตกลงมายังพื้นโลก ด้วยเหตุนี้ เราจึงเรียกบุญเดือนหก ว่า “บุญบั้งไฟ” ในงานนี้ทำให้พระสงฆ์และประชาชนมีส่วนร่วมกันเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีการแข่งขันการทำบั้งไฟกันระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนนอกจากนี้ ยังมีการจัดงานเลี้ยงฉลอง รวมทั้งมีการจัดการแข่งและการเส็งกลอง [การแข่งขันตีกลอง] อีกด้วย และในงานนี้ยังมีการจัดงานบวชนาค ทั้งยังมีบุญวันวิสาขบูชา ซึ่งเป็นการทำบุญในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ที่มีแบบอย่างตามงานราชประเพณีจากทางราชสำนักกรุงเทพฯ นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๒ เป็นต้นมา

บุญเดือนเจ็ด หรือ บุญข้าสยะ หรือบางที่เรียกว่า บุญเบิกบ้าน เป็นเดือนที่คนโบราณได้สร้างฮีตไว้ เพื่อชำระความสกปรกที่เกิดขึ้นกับร่างกายและจิตใจ เพื่อให้สะอาดและปราศจากมลทิน ดังนั้น ช่วงนี้จึงเป็นช่วงที่จะต้องมีการขับไล่สิ่งต่างๆ เหล่านั้นให้ออกไปจากร่างกายและจิตใจ เราจึงจัดให้มีการทำบุญเดือนเจ็ด ที่เราเรียกว่า “บุญข้าสยะ” [ชำระ]อนึ่ง บุญข้าสยะ คือ บุญกลางบ้าน หรือ บุญเบิกบ้าน ที่ชาวบ้านจะรวมตัวกันทำบุญที่ศาลหลักบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่กลางหมู่บ้าน เราจึงเรียกว่า บุญกลางบ้าน จะมีการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดเจริญพระพุทธมนต์ ผูกสายสิญจน์ รอบหมู่บ้าน และบริเวณประรำพิธี ในตอนรุ่งเช้าจะมีการทำบุญตักบาตร และนิมนต์พระสงฆ์มาทำน้มนต์ประพรมไปทั่วทุกหลังคาเรือน

บุญเดือนแปด หรือ บุญเข้าพรรษา ในเดือนแปดนี้เป็นเดือนที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาสำหรับพระสงฆ์ และญาติโยม พระสงฆ์จะเตรียมเข้าพรรษา ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน

^{๒๘} ธีรรัตน์ ดวงสินธุ์, “แนวคิดเชิงปรัชญาที่ปรากฏในประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖), หน้า ที่ ๑๐.

๘ โดยพระสงฆ์จะอธิษฐานเข้าพรรษา และจะอยู่จำพรรษาลงตลอดระยะเวลา ๓ เดือน มีการทำบุญตักบาตรในช่วงเช้า ส่วนในช่วงบ่ายจะมีการถวายดอกไม้ ธูป เทียน ข้าวสาร สบง จีวร ผ้าอาบน้ำฝน เป็นต้นแด่พระสงฆ์ ส่วนตอนเย็นจะมีการทำวัตรค่ำ อาราธนาศีล และฟังพระธรรมเทศนา

บุญเดือนเก้า ทำบุญข้าวประดับดิน เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ญาติผู้ล่วงลับ โดยการจัดอาหาร หมากพลู เหล้า บุหรี่ ในวันแรม ๑๓ ค่ำ แล้วนำไปวางไว้ใต้ต้นไม้หรือที่ใดที่หนึ่งพร้อมทั้งเชิญวิญญาณของญาติมิตรที่ล่วงลับไปมารับเอาอาหารไปในวันรุ่งขึ้น ต่อมาใช้วิธีกรวดน้ำแทน^{๒๙}

บุญเดือนสิบ ทำบุญข้าวสาก [สลากภัตต์] ตรงกับวันเพ็ญ เดือน ๑๐ หรือเรียกว่า บุญเดือนสิบผู้ถวายจะเขียนชื่อของตนเองลงในภาชนะที่ใส่ของทาน และเขียนชื่อลงในบาตร พระสงฆ์หรือสามเณรรูปใดจับได้สลากของใคร ผู้นั้นจะเข้าไปถวายของ เมื่อพระสงฆ์ฉันเสร็จแล้ว มีการฟังเทศน์ การทำบุญข้าวสากนี้จะมีลักษณะคล้ายกับการทำบุญข้าวประดับดิน แต่ต่างตรงชื่อและวิธีทำ จุดประสงค์ก็คือ เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับญาติพี่น้องที่ตายไป เป็นการทำให้ญาติพี่น้องที่ตายไปเป็นครั้งที่สอง ด้วยเหตุนี้ ชาวบ้านจึงนิยมทำทาน โดยถวายสลากแล้วอุทิศส่วนบุญแก่ญาติพี่น้องที่ตายไปแล้ว

บุญเดือนสิบเอ็ด ทำบุญออกพรรษา หรือบุญเดือน ๑๑ ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ พระสงฆ์จะแสดงอาบัติ ทำการปวารณาคือการเปิดโอกาสให้ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ต่อมาเจ้าอาวาสหรือพระผู้ใหญ่ จะให้อาวาทยกเทียนพระสงฆ์ให้ปฏิบัติตัวอย่างผู้ทรงศีล เป็นอันเสร็จพิธี พอตกกลางคืนมีการจุดประทัดไปคมไฟ นำไปแขวนไว้ตามต้นไม้ในวัดหรือตามริมรั้ว^{๓๐}

บุญเดือนสิบสอง ทำบุญกฐิน การทำบุญกฐินเริ่มตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ จนถึงวันเพ็ญเดือน ๑๒ สำหรับประชาชนที่อยู่ริมน้ำจะมีการแข่งเรือ [ส่วงเรือ] ... การไหลเรือไฟ ลอยกระทง และในเวลาเดียวกันนี้ ข้าวตังทองและเปลี่ยนเป็นเมล็ดข้าวแล้ว ก่อนจะสุกเต็มที่ก็จะเก็บมาทำข้าวเม่าไว้ถวายพระสงฆ์และเอาไว้กินกันจึงเรียกพิธีช่วงนี้อีกชื่อหนึ่งว่า “บุญข้าวเม่า”^{๓๑} บางแห่งทำบุญดอกฝ้ายเพื่อใช้ทอเป็นผ้าห่มกันหนาวถวายพระภิกษุสามเณร จะมีพลูตะไลจุดด้วย บางแห่งทำบุญโกนจุกลูกสาวซึ่งนิยมทำกันมากในสมัยก่อน^{๓๒}

ฮีตสิบสองของชาวอีสานเป็นขนบที่ประชาชนชาวอีสานถือปฏิบัติมาเป็นเวลานานแล้ว มีบางประเพณีที่ปฏิบัติไม่ครบถ้วนในรายละเอียดในบางท้องที่ แต่ยังคงถือปฏิบัติกันมาถึงปัจจุบัน กล่าวถึงประเพณีฮีตสิบสองของชาวอีสานสามารถกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้คือ

“ประเพณีฮีตสิบสองของชาวอีสานนั้น มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ เป็นความเชื่อที่ยังคงถือปฏิบัติกันทุกชุมชน โดยทั่วไปจะมีความเหมือนกันในแง่ของ จุดมุ่งหมาย วิธีการ กิจกรรม และประโยชน์ในการจัด ซึ่งจะมีความแตกต่างกันในแง่ของรายละเอียด และกิจกรรมในการจัด บางประเพณียังคงปฏิบัติครบทุกปี เช่นบุญผะเหวด บุญสงกรานต์ บุญเข้าพรรษา บุญข้าว

^{๒๙} บำเพ็ญ ญ อุบล และคณินนิตย์ จันทบุตร, **ขนบธรรมเนียมประเพณี และการพระศาสนา อุบลราชธานี ๒๐๐ ปี**, หน้าที่ ๑๑๒.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้าที่ ๑๑๒.

^{๓๑} เอกวิทย์ ญ กลาง, **ภูมิปัญญาอีสาน**, หน้าที่ ๗๒.

^{๓๒} บำเพ็ญ ญ อุบล และคณินนิตย์ จันทบุตร, **ขนบธรรมเนียมประเพณี และการพระศาสนา อุบลราชธานี ๒๐๐ ปี**, หน้าที่ ๑๑๓.

ประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษาและบุญกฐิน จะมีบ้างที่ปฏิบัติไม่ครบ มีประเพณีบางอย่างที่จัดเป็นบางปี หรือบางประเพณีในบางท้องถิ่นไม่ได้ปฏิบัติแล้ว เช่น บุญเข้ากรรม บุญคูณลาน บุญข้าวจัญญ์บุญบังไฟ และบุญข้าสยะ [บุญข้าระ]

ในบางประเพณีมีคนเข้าร่วมมาก และบางประเพณีที่มีคนร่วมน้อย อาจเป็นเพราะความมุ่งแต่ประโยชน์ส่วนตัวและการขาดความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในประเพณี ซึ่งอาจจะเป็นเพราะเหตุผลทางเศรษฐกิจ และอาจเป็นเพราะประชาชนจะให้ความเลื่อมใสในประเพณีที่จัดขึ้นทุกปีมากกว่าประเพณีที่มีการจัดเป็นบางปีหรือไม่ได้จัดแล้ว ความเลื่อมใสก็จะมีลดน้อยลง

ทั้งนี้ก็มีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และเวลา ทั้งยังมองไม่เห็นประโยชน์และคุณค่าของประเพณี รวมทั้งการมองว่า ประเพณีเป็นเรื่องของคนแก่ ในเรื่องของ การอนุรักษ์และการส่งเสริมนั้น ประเพณีทั้งสองเดือน ควรได้นับการส่งเสริมและอนุรักษ์ให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น รวมทั้งต้องมีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน และการกำหนดให้มีการศึกษาในหลักสูตรระดับต่างๆ ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บุญผะเหวด บุญสงกรานต์ บุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษาและบุญกฐิน เป็นต้น”^{๓๓}

กล่าวโดยสรุปแล้ว ในการปฏิบัติตามฮีตสิบสองของชาวอีสานนั้น เป็นประเพณีที่มุ่งเน้นในเรื่องของการปฏิบัติเพื่อบุญเป็นสำคัญ ดังจะเห็นได้จากการที่มีคำว่า “บุญ” นำหน้า ทั้งสิบสองเดือน ควรที่จะมีการส่งเสริมสนับสนุนและมีการอนุรักษ์ให้มีการสืบทอดประเพณีเหล่านี้สืบต่อไป

๒.๓.๒ ประวัติความเป็นมาประเพณีแห่เทียนพรรษาของจังหวัดอุบลราชธานี

เป็นประเพณีซึ่งเกิดขึ้นจากการยึดถือปฏิบัติตามจารีตประเพณีของชาวอีสานที่เรียกว่า “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่” ชาวอุบลส่วนใหญ่มิ่ววิถีชีวิตอยู่บนพื้นฐานความเชื่อพุทธศาสนา พราหมณ์ ผีสงฆ์และธรรมชาติ อย่างผสมกลมกลืนเช่นเดียวกันชาวอีสานโดยทั่วไป ประเพณีวัฒนธรรมที่ปรากฏทั้งในส่วนที่เป็นความคิด พิธีกรรมและวัตถุ ส่วนใหญ่ยังเป็นไปตามฮีตและคองดั้งเดิม ซึ่งมีฮีตสิบสอง คองสิบสี่เป็นหลัก

การประพฤติปฏิบัติของชาวอีสานตามขนบธรรมเนียมที่เรียกว่า ฮีตสิบสองคองสิบสี่ นั้น เป็นสิ่งที่ยึดถือและปฏิบัติมานาน และความเชื่อในขนบธรรมเนียมประเพณีดังกล่าว ล้วนมีพื้นฐานมาจากความเชื่อในทางศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ รวมทั้งความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ภูตผี ปีศาจ หรือการเชื่อในผีปอบ ที่ชาวอีสาน และชาวอุบลราชธานี ให้ความเคารพนับถือ และเป็นเสมือนผู้มีอำนาจ และมีความศักดิ์สิทธิ์ อนึ่ง ชาวอีสาน เป็นกลุ่มของบุคคลที่มีความผูกพันกับธรรมชาติและประกอบอาชีพเกษตรกรรม ดังนั้น การกระทำหรือพิธีกรรมที่เกิดขึ้นทั้งหมดตลอดสิบสองเดือนนั้นล้วนแต่เป็นสิ่งที่ยึดถือและปฏิบัติ เพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้กับตนเอง พวกพ้องในการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิตอยู่ แม้ว่าพิธีกรรมบางอย่างจะเริ่มสูญหายหรือไม่สามารถปฏิบัติได้อย่างครบถ้วนเหมือนอย่างเช่นในอดีตก็ตาม แต่ยังคงมีเห็นอยู่ทั่วไปในภาคอีสาน ส่วนประเพณีแห่เทียนพรรษาของจังหวัดอุบลราชธานีเองก็เป็นธรรมเนียมที่ยึดถือปฏิบัติเรื่อยมาจนปัจจุบัน แม้ว่าจะมีบางอย่างที่ต้องปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสังคมปัจจุบันก็ตาม และหากเราจะกล่าวว่า ฮีตสิบสองคองสิบสี่

^{๓๓} ประดับ ก้อนแก้ว, เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี ประวัติการจัดทำ และการประกวด, (อุบลราชธานี : กรุงไทยกราฟฟิค, ๒๕๓๑) หน้าที่ ๒๕.

นั้น เป็นโครงสร้างทางความคิด ความเชื่อ ตลอดจนแนวทางในการประพฤติปฏิบัติของชนชาวอีสาน ก็คงจะไม่เป็นการกล่าวเกินจริง

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในฮีตสิบสองคองสิบสี่ไม่อาจประเมินได้ว่ามีความลึกซึ้งมากหรือน้อย กว่าภูมิปัญญาในวัฒนธรรมอื่นๆ ทว่าอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า ฮีตสิบสองคองสิบสี่เป็นโครงสร้างทาง ความคิด ความเชื่อ และเป็นทั้งพลังในการหล่อหลอมและสร้างความผูกพันให้กับคนอีสานมีสำนึก แน่นแฟ้นอยู่กับสังคม เครือญาติผู้จำเริญรอยตามวิถีชีวิตของชาวนา ที่มีฤดูกาลทางธรรมชาติ เป็นตัว กำหนดการประกอบพิธีกรรม ฮีตสิบสองคองสิบสี่ จึงเป็นประเพณีวัฒนธรรมชีวิต ที่มีพลังอำนาจให้คน ผู้อยู่ในวัฒนธรรมนั้นจัดการกิจของตน ครอบครัวและชุมชนได้ลงตัว แม้จะถูกแทรกแซงและถูก ครอบงำโดยกระแสทุนนิยมและอำนาจนิยมของชาติรัฐและการศึกษาศสมัยใหม่ในปัจจุบัน การเพิ่มงาน บุญหรือวันสำคัญของทางราชการ ก็มิอาจทำให้วิถีชีวิตของคนอีสานที่ผูกพันอยู่กับฮีตคองที่จัดไว้อย่าง ลงตัว ยังคงสามารถดำเนินต่อไป ตามนัยของการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับบริบทที่ เปลี่ยนไป

จากข้อความดังกล่าวข้างต้น อาจจะทำให้มองเห็นวิถีชีวิตของชาวจังหวัด อุบลราชธานีที่มีสิ่งหนึ่งเข้ามาเกี่ยวข้องเหมือนกับประชาชนในภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศไทยโดยมี หลักคำสอนทางศาสนาพุทธมาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและยึดถือปฏิบัติตาม ซึ่งวิถีชีวิตของแต่ละ สังคมย่อมมีเหมือนและแตกต่าง^{๓๔}

วิถีชีวิตของคน “พฤติกรรมที่กระทำสืบทอดกันมาจนเป็นประเพณีในประเทศไทย... ลักษณะของพฤติกรรมทางประเพณีจะมีแตกต่างกันไปบ้างตามความยึดมั่นในศาสนาของแต่ละ ท้องถิ่น แต่กล่าวโดยรวมแล้วก็คล้ายคลึงกัน และเหมือนกัน ความแตกต่างมีเพียง เล็กน้อย ซึ่งทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ภาษา เชื้อชาติ และลักษณะของสังคม...” และในการปฏิบัติตามจารีตดังกล่าวนี้ มีการกระทำสืบทอดกันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าจะมี กระแสของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมาอย่างมากมายเพียงใดก็ตาม^{๓๕}

หากมองย้อนกลับไปดูถึงสาเหตุ หรือ ความเป็นมาของงานประเพณีแห่เทียนพรรษาจะ พบว่า ประเพณีแห่เทียนพรรษานั้น ยังไม่ได้มีรูปแบบ ขั้นตอน หรือกระบวนการในการจัดทำที่ชัดเจน ดังเช่น ในปัจจุบัน ประเพณีแห่เทียนพรรษาของชาวจังหวัดอุบลราชธานีนั้น เป็นประเพณีเกิดขึ้นมา จากความเชื่อในเรื่องการทำบุญตามฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ซึ่งมีการทำบุญเข้าพรรษาในเดือนแปด โดยที่ พระสงฆ์จะอยู่จำพรรษา ๓ เดือน ส่วนประชาชน จะทำบุญจนครบ ๓ เดือน และในเดือนแปดนี้ ประเพณีที่สำคัญในวันเข้าพรรษา จะมีการถวายผ้าอาบน้ำฝน ถวายดอกไม้ ธูปเทียนรักษาศีลภาวนา ตลอด ๓ เดือน ส่วนการถวายเทียนเป็นพุทธบูชา นั้น ก็ได้ดำเนินเรื่อยมาในรูปแบบธรรมดา จน กลายเป็นประเพณีแห่เทียนพรรษา ที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบัน

^{๓๔} เอกวิทย์ ฌ กลาง, ภูมิปัญญาอีสาน, หน้า ๖๖-๖๗.

^{๓๕} สุรินทร์ คล้ายจินดา, แห่เทียนพรรษาอุบลราชธานี, (อนุสาร อ.ส.ท. ปีที่๑๘ ฉบับที่๑๒ ก.ค. ๒๕๒๑), หน้า ๒๓.

อนึ่ง ตามความมุ่งหมายสำคัญประการหนึ่งของการเข้าพรรษา คือ เพื่อให้ภิกษุสามเณร ได้มีเวลาศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติศาสนกิจได้เต็มที่^{๓๖} นอกจากจะใช้เวลาในการศึกษาเล่าเรียนในเวลากลางวันแล้ว ยังมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาในเวลากลางคืนอีกด้วย การศึกษาในเวลากลางวันไม่เกิดปัญหา เพราะมีความสว่างเพียงพอ แต่ในเวลากลางคืนจะมีปัญหา เพราะหากพระภิกษุใช้แสงสว่างจากกองไฟ ซึ่งมักจะก่อปัญหาให้เกิดขึ้นกับผู้ศึกษาเล่าเรียนในการเติมฟืนเข้ากองไฟ ดังนั้นวิธีแก้ไขก็คือ การใช้แสงสว่างจากใต้ แต่ใต้หรือกะบอง นั้นได้สร้างความเดือดร้อนและรำคาญแก่ผู้ศึกษาเล่าเรียน อันเนื่องมาจากกลิ่น และควัน ซึ่งสามารถทำให้ผู้เรียนนั้นเสียสมาธิได้ และนอกจากนี้ยังอาจจะเกิดเพลิงไหม้ได้ หากไม่ระมัดระวัง ดังนั้น ความจำเป็นที่จะต้องนำเอาเทียนเข้ามาใช้ในการแก้ปัญหา จึงเป็นอีกวิธีหนึ่ง เพราะแสงสว่างจากเทียนนั้นให้ความสว่างเพียงพอและมีความสม่ำเสมอ และทำให้พระภิกษุไม่เสียเวลาในการศึกษาเล่าเรียนทั้ง เทียนยังไม่มีกลิ่นและควันที่แรงเหมือนการใช้ อย่างอื่น พระภิกษุจึงนิยมนำเอาเทียนมาใช้ในการศึกษาเล่าเรียนในเวลากลางคืน

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น พุทธศาสนิกชน จึงได้นำเอาเทียนไปถวายในเทศกาลบุญเข้าพรรษา เพื่อให้พระภิกษุได้นำไปใช้จุดให้แสงสว่างในเวลากลางคืน และจะได้ศึกษาพระธรรมวินัย เพื่อที่จะได้นำเอาสิ่งเหล่านี้ มาเทศนาสั่งสอนประชาชนต่อไป

จุดเริ่มต้นของการถวายเทียนนั้น มีผู้เข้าใจถึงประโยชน์ของการให้แสงสว่างเป็นทาน โดยการนำเอาเทียนขี้ผึ้งไปถวายวัด แล้วต่อมาสามารถทำเทียนไขได้ แต่ก็ยังไม่พอใจที่ได้แสดงศรัทธาเพียงเท่านั้น จึงได้คิดทำเทียนที่ใหญ่ขึ้นในลักษณะที่เป็นพุ่มเทียนและต่อมาได้มีการทำต้นเทียนขนาดใหญ่แล้วนำไปถวายวัดในเทศกาลเข้าพรรษา มีการนำไปถวายวัด โดยการแห่เป็นขบวน เรียกว่า “การแห่เทียนพรรษา” และเมื่อมีการปฏิบัติสืบต่อๆ กันมา เรียกว่า “ประเพณีแห่เทียนพรรษา” ในที่สุด^{๓๗}

สำหรับงานประเพณีแห่เทียนพรรษาของจังหวัดอุบลราชธานีนั้น ได้รับอิทธิพลความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของการถวายขี้ผึ้งและการถวายแสงสว่างเป็นทาน และรวมเข้ากับความเชื่อในเรื่องฮีสตีสองคองสิบสี่ในงานบุญเดือนแปด หรืองานบุญเข้าพรรษา ตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ของรวงผึ้ง จึงชื่อเรียกว่า “ดวงอุ้มผึ้ง” เข้าด้วยกัน จากตรงนี้เองได้ส่งผลให้พิธีการถวายเทียนพรรษาที่ทำจากขี้ผึ้งเพื่อให้ความสว่างถวายแด่พระสงฆ์ เพื่อใช้ในการศึกษาพระธรรมในตอนกลางคืน จึงได้ถือกำเนิดเป็นประเพณีขึ้นมา

หากจะมองหาสาเหตุของการเกิดประเพณีแห่เทียนพรรษาของจังหวัดอุบลราชธานี นั้น น่าจะมีสาเหตุมาจากการทะเลาะเบาะแว้งกันของประชาชนในงานแห่ขบวนบั้งไฟที่จัดขึ้นมาถวายการต้อนรับแก่เจ้านายซึ่งมาเป็นข้าหลวงใหญ่ของจังหวัด ในงานนี้ นอกจากประชาชนจะเกิดทะเลาะวิวาทกันแล้ว บั้งไฟยังได้ตกลงมาเป็นอันตรายแก่ประชาชนผู้ที่มาร่วมงานแห่บุญบั้งไฟในครั้งนี้ด้วย อนึ่ง งานแห่บุญบั้งไฟ ถูกจัดขึ้นเพื่อเป็นการต้อนรับเจ้านายซึ่งมาเป็นข้าหลวงใหญ่ประจำจังหวัดอุบลราชธานี ในสมัยนั้น ราวปี พ.ศ. ๒๔๔๓ - ๒๔๔๔ ผู้ที่เป็นข้าหลวงใหญ่คือ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ เมื่อเกิดเหตุการณ์ดังกล่าว กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์จึงทรงดำริให้มีการเปลี่ยนแปลง

^{๓๖} ประดับ ก้อนแก้ว, เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี ประวัติการจัดทำ และการประกวด, หน้าที่ ๒๙.

^{๓๗} สมชาย ใจดี และยรรยงค์ ศรีวรภรณ์, ประเพณีและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๘), หน้าที่ ๖.

ประเพณีในการต้อนรับเจ้านาย ซึ่งแต่เดิมนั้น เป็นประเพณีงานบุญบังไฟ ก็ให้เปลี่ยนมาเป็นประเพณีแห่เทียนพรรษา ตามแบบราชสำนักกรุงเทพฯ และในขณะนั้นทางจังหวัดอุบลราชธานียังไม่มีงานแห่เทียนพรรษาเลย “...ด้วยเหตุการณ์หล่อเทียนพรรษา และมีขบวนแห่นี้ จึงมีประเพณีแต่ครั้งพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรพลธิประสงค์...ทรงเป็นผู้ริเริ่มดัดแปลงให้เป็นงานใหญ่สืบมาเท่าทุกหัวเมืองในภาคอีสานกระทั่งบัดนี้”^{๓๘}

นอกจากนี้แล้วยังมีการกล่าวถึงการจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษาในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งจัดเป็นครั้งแรก ดังมีรายละเอียดต่อไปนั้เวลาเข้าปุริมพรรษาไม่เคยทำเทียนใหญ่รวมกันเลย เพียงหาธูปเทียนได้ตามกำลังแล้วนำไปถวายพระเท่านั้น แต่ถ้าเป็นหัวเมืองใหญ่เช่นเมืองอุบลฯ นครราชสีมาฯ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรพลธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์ ได้ทรงให้ชาวเมืองมารวมกันหล่อทรงให้ต้นเทียนใหญ่ทำในวันข้างขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ทรงให้มีต้นเทียนใหญ่ถวายเข้าพรรษา ในเมืองอุบลฯ ทุกๆ วัดเวลากลางคืนของวันนี้ ให้เฒ่าแก่หนุ่มสาวชาวพื้นเมืองมารวมเสพหนัง มีหมอลำขมอลำพินพาทยฆ้องวง แคนวงสนุกสนานไปตลอดทั้งคืน รุ่งเช้าของวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ เป็นวันเข้าพรรษา ทรงให้มีตักบาตรเลี้ยงพระรวมกันใหญ่ ทั้งบรรดาข้าราชการ พ่อค้า คฤหบดี โปรตฯ ชาวเมืองบรรดาพ่อค้า ข้าราชการผู้ที่มีเกวียนวิ่งหรือรถม้า ประดับตกแต่งโคเกวียนม้า ลา เพื่อเข้าพิธีขบวนแห่ ไปรวมกันที่หน้าศาลากลางมณฑล เวลาเที่ยงวัน

ก่อนหน้านี้จะมีการจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษาในครั้งแรกนั้น ในสมัยที่จังหวัดอุบลราชธานี ยังเป็นเมืองประเทศราชอยู่นั้น ยังไม่ปรากฏว่ามีงานประเพณีแห่เทียนพรรษาอยู่เลย ดังนั้น การถวายเทียนพรรษาในบุญเข้าพรรษา จะทำขึ้นตามแบบแต่ละบ้าน กล่าวคือ ทุกบ้านจะมีการพันเทียน (หรือที่เรียกว่ามีการสีเทียน)จากขี้ผึ้งเป็นของตนเอง ซึ่งหาได้ไม่ยากในสมัยนั้น อีกทั้งการใช้เทียนยังไม่ได้รับความนิยม เนื่องมาจากมีราคาสูง จนมาถึงปัจจุบัน หากกล่าวถึงจังหวัดอุบลราชธานี มักจะนึกถึงความยิ่งใหญ่ ความงดงามวิจิตรของต้นเทียนพรรษาที่ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดอุบลราชธานีแทน “ดอกบัว” ที่เป็นความหมายเดิมของจังหวัด

ด้วยเหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี มีความเลิกล้ำเลอค่ามายาวนาน เหนือจังหวัดอื่นใดนั้น เนื่องจากเป็นเมืองแห่งพระพุทธศาสนา มีพระอริยสงฆ์ที่มีชื่อเสียงทั้งสายคันธุระ และสายวิปัสสนากรรมฐาน^{๓๙}

ในความเป็นจังหวัดอุบลราชธานีกับความยิ่งใหญ่และงดงามของต้นเทียนพรรษานั้น แต่เดิมเป็นเพียงการกระทำขึ้นเพื่อแสดงถึงความเชื่อและความศรัทธา ตามขนบธรรมเนียมของชาวพุทธด้วยความเชื่อว่า การถวายเทียนจะส่งบุญกุศลให้เกิดปัญญาแก่ผู้ถวายเทียนพรรษา มิใช่การกระทำเพื่อแสดงออกถึงความยิ่งใหญ่ หรือเป็นการอวดอ้างความเป็นชาวอุบลราชธานีว่า เป็นผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์มากกว่าประชาชนในท้องถิ่นอื่น แต่เกิดจากความคิดสร้างสรรค์ของช่างเทียนในการสร้างความยิ่งใหญ่ จึงทำให้เกิดแนวคิดในการขยายฐานและส่วนประกอบให้มีความใหญ่โตขึ้น โดยการคิด

^{๓๘} เดิม วิภาคย์พจนกิจ, ประวัติศาสตร์อีสาน, หน้าที่ ๕๖๔.

^{๓๙} อัญพนธ์ ศรีบุญสถิตพงษ์, “บทบาทของเทศบาลนครอุบลราชธานีในการอนุรักษ์ วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๑), หน้าที่ ๒.

ประดิษฐ์เขียนให้เป็นรูปสัตว์ต่างๆ ในป่าหิมพานต์ หรือเรื่องราวในชาดกทางพระพุทธศาสนา หรือเรื่องราวทางพุทธประวัติ ซึ่งการประดิษฐ์ต้นเขียนในปัจจุบันมี ๒ รูปแบบ คือประเภทติดพิมพ์ และประเภทแกะสลัก

ดังนั้น รูปแบบของเขียนพระราชของทางจังหวัดอุบลราชธานีจึงมีความวิจิตรพิศดารมากยิ่งขึ้น ขนาดของฐานและองค์ประกอบที่ขยายใหญ่กว่าเดิม จนบางครั้งทำให้ไม่สามารถมองเห็นเขียนพระราชที่เป็นหลัก เพราะถ้าขนาดของเขียนพระราชมีขนาดใหญ่มากขึ้นเท่าใด จะเป็นการเพิ่มค่าใช้จ่ายในการจัดทำมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งจากเหตุการณ์ดังกล่าว ได้ส่งผลต่อผู้ที่มีส่วนร่วมในหลายๆ ฝ่าย ที่ต้องทุ่มเทงบประมาณในการจัดสร้างและแรงงานที่ร่วมกันจัดทำต้นเขียนพระราช เพื่อให้ได้รับชัยชนะในการประกวดแข่งขัน เพื่อความมีชื่อเสียง เกียรติยศ และศักดิ์ศรีของวัดที่เข้าร่วมประกวด จากจุดนี้เอง ได้ทำให้สาระหลักของประเพณีด้านพระพุทธศาสนาได้ถูกลบเลือนและจางหายไป จนในที่สุดอาจจะเหลือแต่เพียงการสืบสานศิลปวัฒนธรรมด้านแกะสลักเขียน หาใช่การสร้างเพื่อการดำรงอยู่ของความหมายและคุณค่าที่แท้จริงของงานประเพณี^{๔๐}

๒.๔ สรุป

ประเพณีเข้าพรรษานั้นได้มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงทรงพบปัญหาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของเหล่าสาวกในช่วงฤดูฝน เกิดเหตุการณ์ทำให้ชาวบ้านได้พากันติเตียนบรรดาเหล่าสาวก พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทไว้เพื่อให้พระภิกษุปฏิบัติในช่วงเข้าพรรษาไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ความเป็นมาของการเข้าพรรษาในสมัยพุทธกาล ความสำคัญและประโยชน์ของการเข้าพรรษา ประเภทของการเข้าพรรษาของพระสงฆ์ ข้อยกเว้นการจำพรรษาของพระสงฆ์ อาานิสงส์การจำพรรษาของพระสงฆ์ที่จำครบพรรษา นับว่าเป็นระเบียบแบบให้พระภิกษุประพฤติปฏิบัติ และสืบทอดมาจนถึงสมัยปัจจุบัน

ประเพณีเข้าพรรษาในประเทศไทยนั้นพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้แก่ศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ที่ได้บันทึกเรื่องราวความเป็นมาต่างๆ ของประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย สมัยกรุงอยุธยา สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นลำดับเรื่อยมา ทำให้เห็นรายละเอียดความผูกพันของคนไทยในอดีตกับประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา และพระพุทธศาสนา ทำให้เข้าใจเจตนาที่แท้จริงของการแห่เทียนพรรษาในอดีต

ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษาของชาวพุทธจังหวัดอุบลราชธานี มีความเชื่อมาจกดั้งเดิมมาจากขนบธรรมเนียมที่มีมาแต่โบราณของชาวอีสานที่เรียกว่า “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่” โดยเชื่อว่าบุญเดือนแปด หรือบุญเข้าพรรษา เป็นเดือนที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาสำหรับพระสงฆ์ และญาติโยม โดยพระสงฆ์จะอธิษฐานเข้าพรรษา และจะอยู่จำพรรษาตลอดระยะเวลา ๓ เดือน โดยวัดอุประสงค์ที่ทำถวายในช่วงแรก เพื่อให้พระภิกษุใช้แสงสว่างในการเล่าเรียนศึกษา แต่ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นลำดับจนเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ในระดับจังหวัด และระดับประเทศ ซึ่งในรายละเอียดจะได้กล่าวถึงในบทถัดไป

^{๔๐} อิศารัตน์ ดวงสินธุ์, แนวคิดเชิงปรัชญาที่ปรากฏในประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา, หน้าที่ ๑๗.